

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-354-17>

УДК 314.7

JEL classification: O15, R23, F22

ГРИЦЕНКО Олександр

Сумський державний університет

<https://orcid.org/0009-0008-0294-3084>

e-mail: companytft@gmail.com

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено періодизацію розвитку міграційних процесів в Україні, виокремлено основні етапи їх еволюції та визначено характерні риси кожного з них. На основі аналізу публікаційної активності в базі даних Scopus підтверджено зростання наукового інтересу до проблематики міграційних процесів та її міждисциплінарний характер. Розроблено авторську періодизацію розвитку міграційних процесів в Україні за 1991-2025 рр., у межах якої виокремлено шість етапів: лібералізацію мобільності, консолідацію зовнішньої трудової міграції, посилення європейського вектору, становлення вимушеного внутрішнього переміщення, розширення транскордонної мобільності в умовах пандемічних обмежень та трансформацію вимушеної мобільності в період повномасштабної війни. У результаті встановлено, що еволюція міграційних процесів в Україні відображає перехід від переважно економічно вмотивованої трудової мобільності до змішаних і масштабних вимушених переміщень, що мають істотні наслідки для ринку праці, демографічної стійкості та територіального розвитку.

Ключові слова: міграційні процеси, міграція, періодизація, мобільність населення, трудова міграція, вимушена міграція, людський капітал, ринок праці.

HRYTSENKO Oleksandr

Sumy State University

PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

The article examines the periodization of the development of migration processes in Ukraine for the period 1991–2025. Combining a systematic review of the literature with a bibliometric analysis of publication activity in the Scopus, the study maps the evolution of scholarly attention to migration and demonstrates its interdisciplinary character. On the basis of empirical evidence and synthesis of secondary sources, the author proposes an original six-stage periodization: (1) liberalization of mobility and post-Soviet restructuring (1991–1996); (2) consolidation of external labour migration and establishment of stable migration channels (1997–2004); (3) strengthening of the European vector and diversification of mobility forms (2005–2013); (4) onset of armed conflict and formation of systems for forced internal displacement (2014–2017); (5) expansion of cross-border mobility alongside pandemic-related restrictions and adjustments (2018–2021); and (6) transformation of forced mobility during the full-scale war (2022–2025). The article characterizes the dominant drivers, typical destinations and trajectories, and institutional responses for each stage, and traces a clear shift from predominantly economically motivated labour mobility toward mixed and large-scale forced movements.

Key findings highlight significant implications for the national labour market, demographic resilience, territorial development and the reproduction of human capital, as well as the emergence of complex scenarios (temporary protection, secondary migration, return and reintegration) that require differentiated policy responses. The study concludes by calling for further interdisciplinary research using harmonized quantitative indicators and regional case studies to assess long-term effects on human capital, regional development and economic security.

Keywords: migration processes, migration, periodization, population mobility, labor migration, forced migration, human capital, labor market.

Стаття надійшла до редакції / Received 15.04.2026

Прийнята до друку / Accepted 06.05.2026

Опубліковано / Published 28.05.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© ГРИЦЕНКО Олександр

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах структурної перебудови економіки, технологічних трансформацій і загострення безпекових викликів міграційні процеси набувають особливого значення для України, оскільки істотно впливають на функціонування ринку праці, демографічну динаміку, територіальний розподіл населення та відтворення людського капіталу. Повномасштабна війна суттєво змінила масштаби, напрями та характер міграційних переміщень, посиливши регіональні диспропорції, дефіцит трудових ресурсів і ризики довгострокових втрат людського потенціалу. За таких умов міграційні процеси слід розглядати не лише як наслідок соціально-економічних, інституційних і безпекових трансформацій, а і як чинник подальших структурних змін у розвитку держави. Це актуалізує необхідність наукового осмислення періодизації розвитку міграційних процесів в Україні та характеристики основних етапів їх еволюції з урахуванням зміни домінуючих чинників, форм мобільності населення та їх наслідків для соціально-економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика міграційних процесів в Україні посідає вагомe місце у сучасних наукових дослідженнях, оскільки охоплює демографічні, соціально-економічні, трудові та інституційні аспекти розвитку держави. У науковій літературі значну увагу приділено насамперед з'ясуванню сутності міграційних процесів. Зокрема, їх теоретичне осмислення представлено у працях таких науковців як Мульська О. [1], Бортник Н., Ссімова С., Мороз Н.[2], Логвинова М. [3], Весельська Л. [4] та ін.

Поряд із цим, у науковому дискурсі вагомe місце посідають дослідження причин, форм прояву, класифікаційних ознак і наслідків міграційних процесів для суспільства та економіки. Вагомий внесок у дослідження цих аспектів зробили Лібанова Е. [5], Безуглий П. [6], Чумакова В. [7], Ровенчак О. [8], Боецька-Пономаренко Б., Пономаренко О., Шевченко В. [9], Рябоволик Т., Андрощук І., Горпинченко О. [10].

Окремий напрям наукових досліджень становлять праці, присвячені етапам розвитку міграційних процесів в Україні. Так, Гальків Л. [11] виокремлює основні етапи міграційних процесів в Україні, Малиновська О. [12] простежує трансформації міграційних процесів у добу незалежності, а Лозова Л. [13] розглядає історичну ретроспективу та етапи вимушених міграційних процесів українського населення у ХХ-ХХІ ст. Водночас, попри вагомий науковий доробок, у сучасному науковому дискурсі зберігається потреба у подальшому узагальненні підходів до трактування сутності міграційних процесів та систематизації етапів їх розвитку в Україні з урахуванням новітніх воєнних і соціально-економічних викликів.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері міграційних процесів, у сучасному науковому дискурсі зберігається потреба у подальшому узагальненні підходів до трактування їх сутності та систематизації етапів розвитку в Україні. Наявні наукові праці переважно зосереджені на окремих аспектах міграції – причинах, формах і наслідках переміщень населення, тоді як комплексне осмислення еволюції міграційних процесів у контексті новітніх соціально-економічних та безпекових викликів, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, потребує подальшого наукового опрацювання. Саме це зумовлює необхідність уточнення та систематизації періодів розвитку міграційних процесів в Україні, що наштовхнуло нас на проведення дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження періодизації розвитку міграційних процесів в Україні, виокремлення основних етапів їх еволюції та визначення характерних рис кожного з них.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Актуальність дослідження міграційних процесів підтверджується стійким зростанням наукового інтересу до цієї проблематики. Як засвідчують дані рисунку 1, упродовж 2000-2025 рр. кількість публікацій за ключовими словами «міграційні процеси» у базі даних Scopus демонструє виразну висхідну динаміку. Так, у 2000 році кількість таких публікацій дорівнювала 167 од., а у 2025 році їх кількість збільшилася до 2142 од. або майже у 13 разів. Особливо помітне прискорення публікаційної активності спостерігається після 2015 року, що свідчить про посилення уваги наукової спільноти до цієї проблематики як до складного й багатовимірного явища, пов'язаного з глобалізаційними процесами, економічними кризами, геополітичними трансформаціями та безпековими викликами.

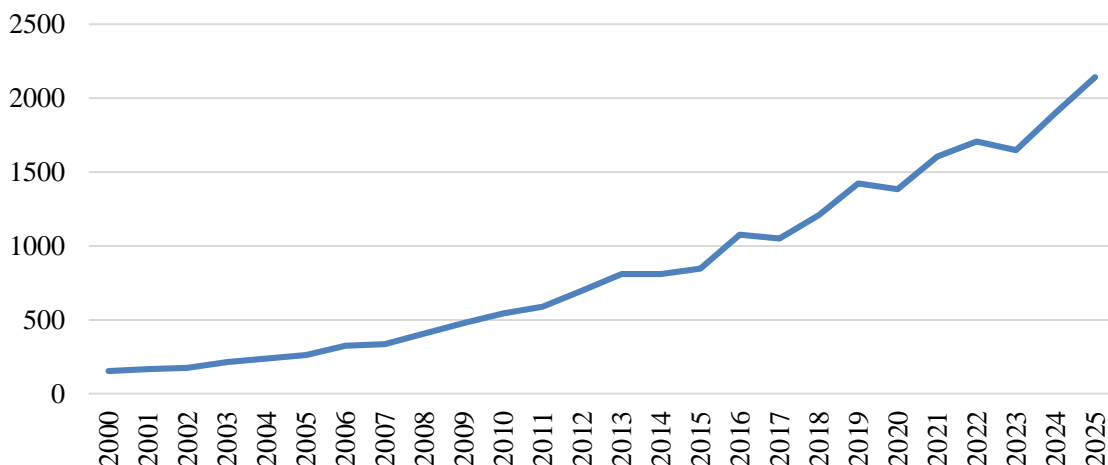

Рис. 1. Динаміка кількості публікацій за ключовими словами «міграційні процеси»

Джерело: узагальнено автором за даними бази Scopus

Водночас аналіз територіальної структури публікаційної активності дав змогу виявити країни, у яких проблематика міграційних процесів є найбільш розробленою. Згідно з даними таблиці 1, лідерами за кількістю наукових праць є США (4102 публікації), Велика Британія (2998), Німеччина (1553), Китай (1521) і Канада (1053).

Таблиця 1

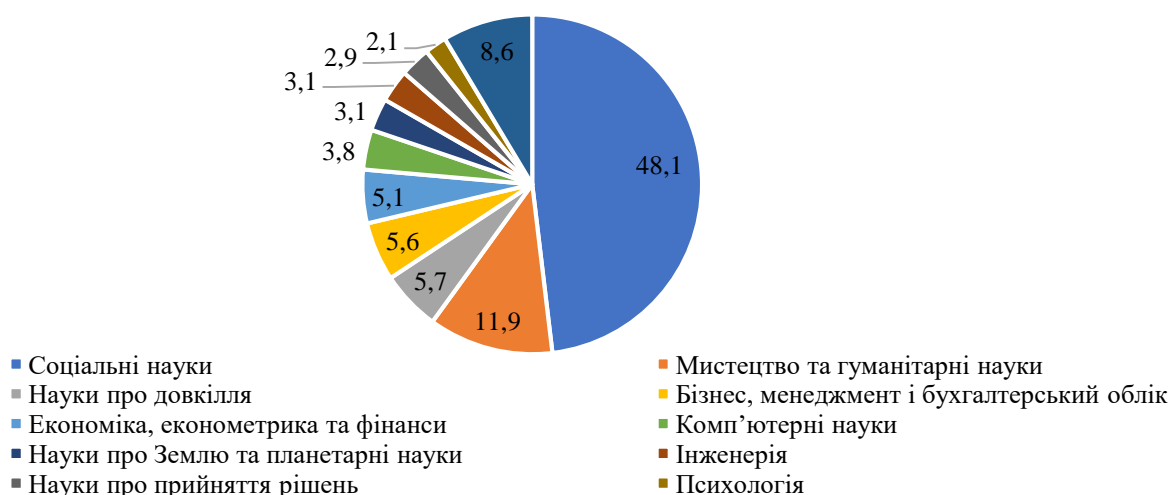
Топ-5 країн за кількістю наукових публікацій з проблематики міграційних процесів за 2000-2025 рр.

Країна	Кількість публікацій, шт.
США	4102
Велика Британія	2998
Німеччина	1553
Китай	1521
Канада	1053

Джерело: узагальнено автором за даними бази Scopus

Такі результати свідчать про концентрацію наукових досліджень переважно у країнах із високим рівнем розвитку академічної інфраструктури, активною міграційною політикою та значним досвідом регулювання міграційних потоків. Для України це означає доцільність урахування напрацювань міжнародної дослідницької спільноти при формуванні власного наукового бачення етапів розвитку міграційних процесів.

Міждисциплінарний характер досліджень міграції підтверджується і структурою публікацій за галузями знань, наведеною на рисунку 2.

Рис. 2. Структура публікаційної активності в базі даних Scopus за галузями знань щодо категорії «міграційні процеси»

Джерело: узагальнено автором за даними бази Scopus

Найбільша частка праць припадає на соціальні науки – 48,1 %, що є закономірним з огляду на суспільну природу міграційних процесів. Водночас вагомими є також дослідження у сфері мистецтва та гуманітарних наук – 11,9 %, наук про довкілля – 5,7 %, бізнесу, менеджменту й бухгалтерського обліку – 5,6 %, економіки, економетрики та фінансів – 5,1 %. Меншою, але також показовою, є частка комп'ютерних наук, наук про Землю та планетарні науки, інженерії, наук про прийняття рішень і психології. Це дає підстави стверджувати, що міграційні процеси не можуть розглядатися виключно як демографічне чи економічне явище, оскільки вони охоплюють широкий спектр соціальних, інституційних, просторових, поведінкових і безпекових аспектів.

У цьому контексті міграційні процеси доцільно розглядати як динамічну систему просторових переміщень населення, що формується під впливом економічних, соціальних, політичних, демографічних та інституційних чинників і супроводжується змінами у структурі зайнятості, розподілі трудового потенціалу, відтворенні людського капіталу та функціонуванні територіальних соціально-економічних систем. У сучасній науковій літературі категорія «міграційні процеси» переважно трактується як така, що відображає просторово-часові параметри, стадійність міграційних переміщень, особливості їх інституційно-правового супроводу, а також наслідки для ключових суспільних підсистем, насамперед демографічної та соціально-економічної. Саме таке розуміння створює підґрунтя для параметризації міграційних процесів через систему кількісних і якісних показників, що уможливило їх подальше вимірювання, класифікацію та оцінювання наслідків міграційної мобільності.

З огляду на це, міграційні процеси пропонуються визначати як просторово-часово впорядковану динаміку переміщень населення між територіями, що охоплює формування міграційної мобільності, безпосереднє переміщення, а також подальшу адаптацію або інтеграцію і проявляється у змінах територіального розміщення робочої сили та перерозподілі людського капіталу, впливаючи на ключові

параметри соціально-економічного розвитку територій. Запропоноване трактування відображає комплексну природу міграційних процесів, поєднуючи їх просторово-територіальний, процесуально-стадійний та соціально-економічний виміри. Це дає змогу розглядати міграційні процеси не як сукупність ізольованих переміщень, а як динамічний чинник формування регіональних дисбалансів ринку праці, трансформації людського капіталу та зміни траєкторій розвитку територій.

З метою змістовного осмислення міграційних процесів в Україні доцільно здійснити їх періодизацію, що дозволяє виявити зміну домінуючих детермінант і форм мобільності населення під впливом економічних зрушень, інституційних змін, безпекових викликів і пандемічних обмежень. Це дає можливість простежити еволюцію міграції від переважно економічно вмотивованої трудової мобільності до змішаних форм переміщення, а надалі – до масштабної вимушеної міграції, зумовленої повномасштабною війною.

У таблиці 2 представлено авторський підхід до періодизації міграційних процесів в Україні за 1991-2025 рр., який ґрунтується на зміні визначальних чинників і трансформації основних форм мобільності населення.

Таблиця 2

Періодизація міграційних процесів в Україні за 1991-2025 рр.

Етап	Період	Характеристика міграційних процесів
Лібералізація мобільності та пострадянська перебудова міграційних потоків	1991-1996 рр.	Відкриття кордонів і трансформація інституційних умов мобільності; згорання типових для СРСР каналів міжреспубліканських переміщень; репатріаційні та кризово зумовлені переміщення перших років незалежності; посилення економічних мотивів переміщення й адаптація домогосподарств до нових умов ринку праці.
Консолідація зовнішньої трудової міграції та усталення міграційних потоків	1997-2004 рр.	Масштабування трудової міграції, поширення циркулярних і сезонних форм мобільності; формування стійких каналів і соціальних мереж, що знижують транзакційні витрати міграції та підтримують повторюваність переміщень.
Європейський вектор міграції та диверсифікація форм мобільності	2005-2013 рр.	Посилення європейського напрямку; зростання частки триваліших траєкторій перебування; розвиток освітньої, професійної та сімейної міграції; вплив світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. на інтенсивність і формати мобільності; посилення впливу міграції на структуру трудових ресурсів і демографічні пропорції населення.
Початок воєнного конфлікту та становлення системи вимушеного внутрішнього переміщення населення	2014-2017 рр.	Анексія Криму та бойові дії на сході України спричинили різке зростання вимушеної міграції, насамперед внутрішнього переміщення населення; інституціоналізація правового статусу ВПО та розбудова механізмів їх обліку й соціальної підтримки; зміна географії та мотивів мобільності.
Розширення транскордонної мобільності та пандемічні обмеження переміщень	2018-2021 рр.	Активізація короткострокових транскордонних переміщень у контексті запровадження безвізового режиму з ЄС (2017 р.) та трансформації міграційних стратегій, що проявилася у посиленні циркулярної мобільності, диверсифікації цілей поїздок та зміні каналів легалізації статусу перебування; у 2020–2021 рр. – тимчасові обмеження мобільності й часткове переформатування потоків під впливом пандемії COVID-19.
Повномасштабна війна та трансформація вимушеної мобільності населення	2022-2025 рр.	Наймасштабніші хвилі зовнішнього та внутрішнього вимушеного переміщення; трансформація структури міграційних потоків (тривалість, склад домогосподарств, географія); поєднання сценаріїв тимчасового захисту, інтеграції, вторинної міграції та повернення.

Джерело: складено автором

Перший етап (1991-1996 рр.) характеризується лібералізацією мобільності та пострадянською перебудовою міграційних потоків. Відкриття кордонів і трансформація інституційних умов мобільності супроводжувалися згоранням типових для СРСР каналів міжреспубліканських переміщень. На цьому тлі посилювалися репатріаційні та кризово зумовлені переміщення перших років незалежності, а економічні мотиви мобільності поступово набували більшої ваги в умовах адаптації домогосподарств до нових параметрів ринку праці.

Другий етап (1997-2004 рр.) відображає консолідацію зовнішньої трудової міграції та усталення міграційних потоків під впливом соціальних зв'язків і накопиченого міграційного досвіду. У цей період відбулося масштабування трудових виїздів громадян України за кордон, поширилися циркулярні та сезонні форми мобільності. Розширення контактів у країнах призначення (родинних, земляцьких, професійних) спрощувало пошук роботи й житла, зменшувало ризики та витрати міграції, що підтримувало регулярність і повторюваність поїздок.

Третій етап (2005-2013 рр.) пов'язаний із посиленням європейського вектору міграції та диверсифікацією форм мобільності. Поряд із трудовими переміщеннями більшої ваги набули освітня, професійна та сімейна міграція громадян України, а також зростала частка триваліших траєкторій перебування. Водночас світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. вплинула на інтенсивність і формати мобільності, не змінивши загальної спрямованості на зміцнення міграційних зв'язків громадян України з європейськими країнами.

Четвертий етап (2014-2017 рр.) характеризується безпеково-політичним переломом і становленням масового вимушеного внутрішнього переміщення населення. Анексія Криму та початок бойових дій на сході України зумовили різке зростання кризово зумовленої мобільності, насамперед у формі внутрішнього

переміщення. Упродовж цього періоду відбулося нормативно-правове оформлення статусу ВПО та розбудова механізмів реєстрації, обліку й соціальної підтримки, що супроводжувалося зміною географії переміщень і переорієнтацією мотивів у бік безпекових чинників.

П'ятий етап (2018-2021 рр.) характеризується розширенням транскордонної мобільності громадян України та подальшою трансформацією міграційних стратегій на тлі інституційних змін, зокрема запровадження безвізового режиму з ЄС (2017 р.). Пандемія COVID-19 у 2020–2021 рр. зумовила тимчасові обмеження мобільності та часткове переформатування потоків, вплинувши на інтенсивність поїздок громадян України, їх тривалість та канали мобільності.

Шостий етап (2022-2025 рр.) пов'язаний із повномасштабною війною та найбільшими хвилями зовнішнього й внутрішнього вимушеного переміщення населення України. Для цього періоду характерні зміни структури відповідних міграційних потоків за тривалістю, складом домогосподарств і географією, а також поєднання сценаріїв тимчасового захисту, інтеграції в країнах перебування, вторинної міграції та повернення, що формують довгострокові виклики для відтворення людського капіталу й функціонування вітчизняного ринку праці.

Отже, наведена періодизація засвідчує, що міграційні процеси в Україні еволюціонували під впливом змін соціально-економічних умов, інституційних трансформацій та безпекових викликів, що зумовлювало домінування різних форм мобільності у різні періоди.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведена періодизація дає підстави стверджувати, що протягом 1991-2025 рр. міграційні процеси в Україні були важливим чинником трансформації соціально-економічної системи держави. Їх динаміка відображала поступовий перехід від переважно економічно вмотивованої трудової мобільності до змішаних, а згодом і масштабних вимушених переміщень, що істотно позначилося на ринку праці, демографічній ситуації та територіальному розвитку. Це підтверджує доцільність розгляду міграційних процесів як багатомірного явища, що поєднує соціально-економічні, демографічні, інституційні та безпекові складові. Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на аналіз довгострокових наслідків сучасних міграційних процесів для людського капіталу, регіонального розвитку та економічної безпеки держави.

Література

1. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління : монографія / О. П. Мульська ; Держ. установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». – Львів, 2022. – 472 с.
2. Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан / Н. Бортник, С. Єсімов, Н. Мороз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2017. – Вип. 884. – С. 64–71.
3. Логвинова М. О. Суспільно-географічні особливості вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України : дис. ... д-ра філософії : 103 Науки про Землю / М. О. Логвинова ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна МОН України. – Харків, 2021. – 327 с.
4. Весельська Л. А. Поняття міграція та міграційний процес у сучасних наукових концепціях / Л. А. Весельська // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. – 2018. – Т. 29 (68), № 1. – С. 8–12.
5. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2018. – № 2 (33). – С. 10–26.
6. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів / П. Г. Безуглий // Політичне життя. – 2018. – № 1. – С. 5–13.
7. Чумакова В. Ю. Сутність міграції, її класифікація та шляхи регулювання [Електронний ресурс] / В. Ю. Чумакова. – Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2555/3/Migration.pdf>
8. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять / О. Ровенчак // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 127–139.
9. Боецька-Пономаренко Б. Т., Пономаренко О. В., Шевченко В. В. Типи міграції: оновлене бачення класифікації / Б. Т. Боецька-Пономаренко, О. В. Пономаренко, В. В. Шевченко // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 4. – С. 6–12.
10. Рябоволик Т. Ф., Андрощук І. О., Горпинченко О. В. Сучасні міграційні процеси та їх вплив на розвиток економіки України / Т. Ф. Рябоволик, І. О. Андрощук, О. В. Горпинченко // Причорноморські економічні студії. – 2022. – Вип. 74. – С. 71–82.
11. Гальків Л. І. Статистичне оцінювання міграційних процесів в Україні у контексті втрат людського капіталу / Л. І. Гальків // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 124–131.
12. Малиновська О. Міграція та міграційна політика в Україні: трансформації доби незалежності / О. Малиновська // Migration & Law. – 2021. – Vol. 1. – С. 10–26.
13. Лозова Л. В. Вимушені міграції українського народу: історична ретроспектива ХХ–ХХІ століть та сучасні виклики / Л. В. Лозова // Вісник ОНУ. – 2023. – Т. 28, вип. 2 (43). – С. 37–48.

References

1. Mulska, O. P. (2022). *Mihratsiini protsesy & ekonomichne zrostantia: teoriia kauzalnosti ta praktyka efektyvnoho upravlinnia* [Migration processes & economic growth: causality theory and practice of effective management]. Lviv: State Institution "Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine". [in Ukrainian]
2. Bortnyk, N., Yesimov, S., & Moroz, N. (2017). *Mihratsiini protsesy: poniattia, sutnist, suchasnyi stan* [Migration processes: concept, essence, current state]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Serii: Yurydychni nauky* (Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences), 884, 64–71. [in Ukrainian]
3. Lohvynova, M. O. (2021). *Suspilno-geohrafichni osoblyvosti vymushenykh mihratsii u prykordonnykh rehionakh Skhidnoi Ukrainy* [Socio-geographical features of forced migration in the border regions of Eastern Ukraine]. PhD thesis. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. [in Ukrainian]
4. Veselska, L. A. (2018). *Poniattia mihratsiia ta mihratsiinyi protses u suchasnykh naukovykh kontseptsiiakh* [The concept of migration and migration process in modern scientific concepts]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho* (Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University), 29(68), 1, 8–12. [in Ukrainian]
5. Libanova, E. M. (2018). *Zovnishni trudovi mihratsii ukraintsev: masshtaby, prychny, naslidky* [External labour migration of Ukrainians: scale, causes, consequences]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika* (Demography and Social Economy), 2(33), 10–26. [in Ukrainian].
6. Bezuhlyi, P. H. (2018). *Teoretychni zasady doslidzhennia mihratsiinykh protsesiv* [Theoretical foundations of migration processes research]. *Politychne zhyttia* (Political Life), 1, 5–13. [in Ukrainian]
7. Chumakova, V. Yu. (n.d.). *Sutnist mihratsii, yii klasyfikatsiia ta shliakhy rehuliuвання* [The essence of migration, its classification and ways of regulation]. Available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2555/3/Migration.pdf> [in Ukrainian]
8. Rovenchak, O. (2006). *Vyznachennia ta klasyfikatsii mihratsii: nablyzhennia do operatsiinykh poniat* [Definitions and classifications of migrations: approaching operational concepts]. *Politychnyi menedzhment* (Political Management), 2(17), 127–139. [in Ukrainian]
9. Boietska-Ponomarenko, B. T., Ponomarenko, O. V., & Shevchenko, V. V. (2022). *Typy mihratsii: onovlene bachennia klasyfikatsii* [Types of migration: an updated vision of classification]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky* (Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Historical Sciences), 33(72), 4, 6–12. [in Ukrainian]
10. Riabovolyk, T. F., Androshchuk, I. O., & Horpynchenko, O. V. (2022). *Suchasni mihratsiini protsesy ta yikh vplyv na rozvytok ekonomiky Ukrainy* [Modern migration processes and their impact on the development of Ukraine's economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii* (Black Sea Economic Studies), 74, 71–82. [in Ukrainian]
11. Halkiv, L. I. (2010). *Statystychni otsyniuvannia mihratsiinykh protsesiv v Ukraini u konteksti vtrat liudskoho kapitalu* [Statistical assessment of migration processes in Ukraine in the context of human capital losses]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* (Scientific Bulletin of UNFU), 20(5), 124–131. [in Ukrainian]
12. Malynovska, O. (2021). *Mihratsiia ta mihratsiina polityka v Ukraini: transformatsii doby nezalezhnosti* [Migration and migration policy in Ukraine: transformations of the independence era]. *Migration & Law*, 1, 10–26. [in Ukrainian]
13. Lozova, L. V. (2023). *Vymusheni mihratsii ukrainskoho narodu: istorychna retrospektyva XX–XXI stolit ta suchasni vyklyky* [Forced migrations of the Ukrainian people: historical retrospective of the 20th–21st centuries and modern challenges]. *Visnyk ONU* (Bulletin of Odesa I. I. Mechnikov National University), 28, 2(43), 37–48. [in Ukrainian]